

Druga prošnja — *i otpusti nam duge naše kako i mi otpustismo dužnicima svojim* — autor smatra da je usko povezana s prethodnom prošnjom i ukazuje na našu novu egzistencijalnu, moralno–religioznu potrebu. Prva prošnja odnosi se na sadašnjost i na naše zemaljske potrebe simbolizirane u obliku svagdanjeg kruha, a druga pred sobom ima našu prošlost opterećenu moralnim padovima, grijesima i propustima. Čovjek se pita kako se osloboditi tog tereta koji opterećuje našu savjest, narušava naš religiozni odnos prema Bogu i socijalni prema bližnjemu? Od toga tereta nas nitko ne može osloboditi doli jedino Bog (Mt 2,7). To je opće uvjerenje biblijskog čovjeka i stoga nas Isus poziva da skušena i ponizna srca molimo Oca nebeskoga da nam se smiluje i grijeh oprost.

Za treću prošnju — *i ne uvedi nas u napas, nego izbavi nas od Zloga* — autor naglašava da je povezana s prethodne dvije nastavljajući tako s nizom naših egzistencijalnih potreba. U prošnji *ne uvedi nas u napast* riječ je, dakle, o kušnjama, odnosno o napastima koje nadilaze naše ljudske sile te Oca nebeskoga molimo da u njih ne upadnemo. U drugom dijelu ukazuje se da se iza napasti kriju sile zla, od kojih nas samo Bog može spasiti. U tom dodatku Molitve Gospodnje Crkva u ime cijelog čovječanstva i za cijelo čovječanstvo moli Oca nebeskoga da ne dopusti da upadnemo u zlo bilo koje vrste, nego štoviše da nas izbavi od svakog zla i da nas obdari svojim mirom kako bismo u nadi mogli iščekivati ponovni dolazak Gospodina našega Isusa Krista u slavi.

U drugom dijelu knjige *‘Očenaš’ u sklopu biblijsko–teoloških ogleda* autor donosi pet članaka koji su već ranije objavljeni u znanstvenim časopisima: 1. *Razvoj teološke misli o bezgrješnom začecu Blažene Djevice Marije*; 2. *Dijalog kršćana i marksista šezdesetih godina 20. stoljeća*; 3. *Pierre Deilhard de Chardin* —

evangelist kozmičkoga Krista; 4. *Teološka biografija Karla Rahnera*; 5. *Razvitak teološke misli u Jürgena Moltmanna*.

Ivan Antunović

Martina s. Ana Begić, *Dr. Andrija Živković: moralni teolog u kontekstu svoga vremena*. Osijek: Institut za novu evangelizaciju “Sveti Ivan Pavao II.”, 2017, 439 str.

Već sam naslov otkriva glavnu tematiku knjige: život i rad dr. Andrije Živkovića u kontekstu svojega vremena. Autorica je uspjela tog velikog čovjeka vjere, intelektualca i znanstvenika, čovjeka izrasla u specifičnom vremenu, koji je srcem i umom ronio u društvena gibanja, prateći i snimajući duhovno stanje čovjeka koji se našao na vjetrometni nekih novih struja i gibanja u Crkvi i u društvu, povući s prašnjavih polica naših arhiva i učiniti ga zanimljivim ljudima raznih profila i interesa. Pred čitatelja, iz stranice u stranicu, izranja čovjek interdisciplinarnog pristupa teološko–crkvenomu i društveno–socijalnomu životu s kraja 18. i prve polovice 19. stoljeća. Pisanom i govorenom riječju dokazuje da mu nije strano područje filozofije, sociologije, ni prava, književnosti ni teologije. Govori i koristi nekoliko jezika. Po zvanju svećenik, po pristupu životu znanstvenik, velik i u isto vrijeme malen, čovjek koji se usuduje glasno postavljati pitanja, tražiti i davati odgovore na njih, čovjek vjere, molitve, ali i akcije, čovjek blizak braći svećenicima, studentima i velikanima duha, živućima i onima koji su ostavili duboke tragove na polju znanosti i crkvenosti. Autorica je dokazala da njegova djela nisu prolaznoga značenja, te da mogu biti korisna i zanimljiva sadašnjim i budućim znanstvenicima raznih profila.

Prvo poglavlje osvjetljava život i rad Andrije Živkovića, donosi popis njegove

ve objavljene i neobjavljene ostavštine. Njegov *Osobni dnevnik* suočava nas s njegovim pogledima na svijet, kritičkim odnosom prema ljudima i zbivanjima u svijetu, u domovini i u Crkvi, njegovim pogledima na svećeništvo, odgoj i studij. Dugogodišnji profesor moralne teologije, dekan Fakulteta i rektor Sveučilišta, autor bogate pisane ostavštine, aktivni član Hrvatske bogoslovske akademije, zauzeti suradnik znanstvenog časopisa *Bogoslovska smotra*, pisac zapaženih djela i brojnih članaka, zaslužio je da ga se kratko opiše riječima Juraja Pavića iz članka *Msgr. Andrija Živković: »Branitelj vjere; dika učenosti; utjeha Crkve«* (V B, 1957, br. 10, sv. 2, str. 26).

Drugo poglavlje naslovljeno *Osnovno moralno bogoslovlje u pretkoncilskim previranjima* donosi analizu Živkovićeva djela *Katoličko moralno bogoslovlje*, objavljenoga u tri sveska: *Osnovno moralno bogoslovlje* (1938.); *Kršćanske kreposti* (1942.); *Božje i crkvene zapovijedi* (1946.). Autorica analizira i uspoređuje prepravljeno izdanje prvoga i drugoga sveska pod novim naslovom *Osnovno moralno bogoslovlje* (1948.) i *Kršćanske kreposti uopće, a bogoslovske i stožerne napose* (1954.), neobjavljene i sačuvane u rukopisu u arhivima Đakovačko-osječke i Zagrebačke nadbiskupije. Potrudila se Živkoviću podariti posebno mjesto u razvoju teološke misli s naglaskom na moralno bogoslovlje. Umjesto latinskoga, koji je bio tada službeni jezik Crkve, koristio je materinski jezik u pisanju svojih djela, kako bi napisano postalo dostupno i poželjno štivo svećenicima i laicima. U svojim pristupima obrađivanoj materiji Živković se oslanjao na vodeće crkvene autoritete, posebno na prvaka klasične teologije svetog Tomu Akvinskoga, ali i na Alberta Velikoga, Augustina, crkvene oce, kao i na teologe i moraliste svojega vremena. Do kraja je ostao vezan uz kazuistička moralna načela, ali u svojim razmišljanjima i tvrdnjama nije bio statičan, što se vidi u prerađenom izdanju *Katoličkog*

moralnog bogoslovlja. Uvažavao je zdrave kritike i napomene, pa nas ne čudi da se odmaknuo od noldinovskog koncepta morala dužnosti prema moralu kreposti, od morala utemeljenog na autoritetu ka moralu koji uporište nalazi u shvaćanju savijesti kao kreposti razboritosti. Živković se pokazao kao osoba koja ne bdije nad prvotnim stavovima i idejama, nego je spreman trajno usavršavati svoju teološku misao.

Treće poglavlje naslovljeno *Kršćanski moral pred izazovom etičkog relativizma* potvrđuje Živkovića čovjekom vremena u kojem živi, a ne miri se s tekućim misaonim strujanjima, boreći se posebno protiv ateističko-relativističkoga gledanja na svijet filozofa Friedricha Nietzschea. Moralna kriza koja je vladala svijetom poticala je Živkovića da promiče kršćansku kulturu i vjersko ujedinjenje. Nije prihvaćao stavove etičke kulture koja je naglašavala vrijednost čovjeka i njegova uma i koja je gradila moral bez Boga. Živković se bori za život temeljen na krepostima, jer kreposti ljudsku osobu bitno oblikuju i usmjeravaju je da čini i da živi dobro. U raspravama i nagovorima s govornice i propovjedaonice, objavljenim člancima i onima u rukopisu, bori se svim silama s protivnicima kršćanskog morala. Poznavanje filozofije, dogmatske teologije, psihologije i sociologije pomoglo mu je da bude jasan u tumačenju i nastupima.

U posljednjem četvrtom poglavlju knjige naslovljenom *Društveno-socijalna misao dr. Živkovića s podnaslovom Teološko-društveni nauk u ozračju društveno-moralne problematike njegovog vremena*, slijedimo razvoj njegove društveno-socijalne misli utemeljene na interdisciplinarnom pristupu socijalnim i političkim pitanjima, te njihovu utjecaju na odnose Crkve i države. Taj put se lako može pratiti kroz njegova djela: *Katolička društvena nauka, Razmatranje o etici i moralu, Naši putevi, K historiji katoličkog pokreta u hrvatskim zemlja-*

ma. Živkovićeva socijalna misao razvija se izložena utjecaju enciklike *Rerum novarum* pape Leona XIII. i *Quadragesimo anno* pape Pija XI. Izlaže i analizira pitanje kulture, gospodarstva, države i politike, daje prijedloge i upute, sve u duhu Evandelja i moralnih postavki. Tu se nameću i razmišljanja o moralnim krepostima, koje su nedjeljive od ljudskog dostojanstva i čovjekove osobnosti. Čovjek je socijalno biće, a ne čista individua. Sve što radi i govori ima odjek u društvenom životu. Življenjem socijalne dimenzije vidljive u njegovanju socijalnih kreposti pravednosti, pravičnosti, zahvalnosti, milosrdu, bogoštovlju, ljubavi prema domovini i prema čovjeku, istinoljubivosti, produbljuje se i ljubav prema Bogu i čovjeku.

Strpljivim istraživanjem, proučavanjem, uspoređivanjem i analiziranjem obimne tiskane i rukopisne ostavštine Andrije Živkovića, kritičke literature o njegovim djelima, praćenjem njegova svestranog i neumornog rada poticanog ljubavlju prema Crkvi i crkvenosti i prema čovjeku svojega vremena, autorica Martina s. Ana Begić predstavila je javnosti jednog velikog svestranog čovjeka, spriječivši da padne u zaborav vremena njegov doprinos hrvatskoj teološkoj misli i razvoju moralne teologije na našem prostoru. Osvijetlila je lik svećenika, svestranog intelektualca, upornog i zauzetog radnika na njivi Gospodnjoj, čovjeka koji je osjećao duh vremena u kojem je živio, koji je proročki ukazivao na moguća zastranjenja čovjeka vjernika, koji je prepoznao snagu i utjecaj studija Božje riječi i ostalih znanstvenih područja koja šire horizonte i pomažu sačuvati ispravan stav, oduševiti za snažne kreposti koje, ako se dosljedno žive, mogu mijenjati tok razvoja društva na ekonomskom i političkom planu, doprinijeti duhovnomu rastu čovjeka i osvijetliti mu put koji vodi do Boga i čovjeka, osigurati napredak pojedinca i društva na svim poljima.

Katarina Maglica

Herbert Gassner, *Philippus Kausich S.J. (1618–1673) und seine Zeit. [Filip Kaušić (1618.–1673.) i njegovo vrijeme]*, Eisenstadt/Željezno: Kroatisches Kultur— und Dokumentationszentrum, 2018, 141 str.

Knjiga je objavljena prigodom 400. obljetnice rođenja isusovca p. Filipa Kaušića, začetnika utemeljenja Sveučilišta u Zagrebu 1669. godine. Napisao ju je dr. Herbert Gassner, ugledni Hrvat iz Zillingtala (Celindofa) u Burgenlandu (Gradišću), koji je bio 30 godina sudac Zemaljskog suda u Eisenstadtu (Željeznom). On je inače autor brojnih članaka iz povijesti i književnih radova na hrvatskom i njemačkom jeziku, osnivač i dugogodišnji predsjednik Narodne visoke škole gradišćanskih Hrvata, Hrvatskog akademskog kluba u Beču i potpredsjednik Hrvatskog novinarskog društva.

Djelo Herberta Gassnera ima 19 kraćih poglavlja u kojima daje čitatelju mnoge informacije ne samo iz povijesti Družbe Isusove, nego i drugih redova te Crkve općenito. Sazdana je od niza stručnih članaka koji mogu stajati i samostalno. Stil je popularno–esejistički, no gdje je riječ o određenim činjenicama i brojčanim podacima, izvori su dani izravno u tekstu. Općenito je premalo govora o samom p. Filipu Kaušiću (o njegovu životu i djelovanju zapravo nemamo mnogo podataka), a više je riječ o drugim temama koje su vremenski i tematski manje ili više vezane uz njega. U tom smislu zamjećuje se da uz prikaze drugih gradova nedostaje Zagreb, gdje je Kaušić bio rektor novoosnovanog sveučilišta. Autor je u jednom privatnom razgovoru najavio drugu knjigu u kojoj bi se našao i glavni grad Hrvatske. No, u djelu je prikupljeno mnogo građe koja se čita sa zanimanjem. Pisac je, naime, želio prikazati barem u glavnim potezima širi povijesni kontekst isusovačkog djelovanja, iz kojega se potom lakše i bolje može shvatiti osoba i rad p. Filipa